

Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür

İrşad Sami Yuca

İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2020, 704 sayfa, ISBN:978-605-196-482-9.

Muhammet KEMALOĞLU*

Muş Alparslan Üniversitesi (MŞÜ) Öğretim Üyesi Doç. Dr. İrşad Sami Yuca editörlüğünde yayımlanan *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür*, 36 akademisyen ve araştırmacı yazar tarafından yazılmıştır.

Kitabın ön sözünde şu açıklamayla bizlere 704 sayfalık eserin mahiyeti hakkında kısa bir bilgi veriliyor:

“Kültürü üreten, kültür tarafından yeniden üretilen, kültüre anlam yükleyen insan, yaşadığı toplumu ve mekânı inşa edilen kültürel kodlar üzerinden kurgulamaktadır. Makro ölçekten mikro alanlara kadar pek çok noktada manevra kabiliyetine sahip olan insan düşüncesi ve eylemi, kültürü, toplumu ve mekânı üretmiş, onlara kendince yer ve anlam ihdas etmiştir. Yaşadığı dünyaya farklı tanım ve terkiplerle yaklaşan birey, böylece mekânı, kültürü, tarihi ve insan ilişkilerini bu terkipler üzerinden okumaktadır. Bu kitabın ana temasını teşkil eden Muş’un Bulanık/Kop ilçesi de hem mekân hem kültür hem de tarihsel bir mahiyete sahiptir. Bulanık/Kop: İnsan-Tarih-Kültür başlığını taşıyan bu çalışma yukarıda ana hatlarıyla belirtilen düşüncelerin süzülerek işlenmesinin bir sonucudur. Bulanık ve köyleri şüphesiz taşıdıkları maddi ve manevi yönler itibarıyla eski ve yeniye dair yoğun izler taşımaktadır. Ancak az gelişmişlik, göç ve unutulmuşluğun yanı sıra vefanın da yitik hale gelmiş olması Bulanık ve benzeri diğer yerleşimlerin makûs bir kaderi olarak kalmıştır. Bulanık ve çevresi, sahip oldukları köklü tarihi geçmiş, çok dilli, çok etnisiteli ve renkli kültürel zenginliğe rağmen şimdiye kadar layıkıyla araştırılmamıştır. Sözlü ve yazılı birçok edebi ürüne; sayısız şair, yazar, âlim, edip, akademisyen, bürokrat ve sanatçıya kişiliğe ev sahipliği yapan Bulanık, hak ettiği değeri pek görememiştir. Dolayısıyla geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan, İslami açıdan binyıla varan tarihe sahip camileri, zaviyeleri ve medreseleri ile güzel ve verimli bir coğrafya olan Bulanık keşfedilmeyi beklemekteydi. Bu eser böylesi bir gayretin ete kemige bürünmüş halidir. Eser, tarihi ve kültürel bir miras niteliği taşıyan mezkûr ilçenin, insan, tarih ve kültür bileşenlerinin akademik bir titizlikle kâğıda dökülmüş halidir.”

Murat Erginyürek, “Bulanık İlçesinin Fiziki Coğrafyası” başlığını taşıyan bölüm yazısında, Bulanık ilçesinin fiziki coğrafyasını, ilçenin coğrafi konumunu, jeolojik yapısını, tektonik ve jeomorfolojik özelliklerini, iklimi ve bitki örtüsünü, akarsu ve göllerini tanıtır.

İrfan Baytar, “Nüfus ve Göç Yapısı Bakımından ‘Bulanık’” başlığını taşıyan yazısında, Bulanık ilçesinin 1927 yılından günümüze kadarki nüfus ve göç hareketlerini ele alır.

* Dr., TRT Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, muhammetkemaloglu@gmail.com

Erkan Aydın, “Hafızanın Tezahürü: Bulanık İlçesi Yer Adları Üzerine Bir İnceleme” adlı yazısında, Bulanık ilçesine ilişkin yer adlarını tarihî, kişi adlı, destan ve efsane temelli, meslek adlı, kurum-kuruluş isimleri ile ilişkili, dinî, aile kökenli vb. başlıklar altında inceler.

Hayrettin Çetin, “Bulanık/Kop’ta Turistik Değeri Olan Yerler” adlı yazısında, Bulanık ilçesindeki şehitlikler, türbeler, camiler, höyükler, mezarlar ve kaleler gibi yapıları tanıtır.

Ejder Ulutaş, “Bulanık’ta Aşiret Toplumsallaşması: Etno-Morfolojik Bir Okuma” adlı yazısında, Doğu Anadolu, aşiretler, aşiret morfolojisi ve özelde de Bulanık ilçesindeki aşiretler ve büyük sosyal aile ve toplumlardan örnekler verir. “*Bulanık merkezde, Hasenanlar, Heyderanlar, Mutkiler, Terekemeler, Çerkezler ve daha pek çok grubu zikreder. Kafkasya’dan gelen Terekeme, Osetler ve Erivan Kürtleri ile Muş’tan, Bitlis ve Erzurum havzasından gelen gruplar Bulanık’ta harmonize bir kültürel yapı oluşturmuştur.*” der.

Muhammet Kemaloğlu, “Göç, Kimlik ve Kültür Bağlamında Bulanık Terekemeleri-Karapapakları” adlı yazısında, önce göç kavramı ve bu kavramın yaşandığı tarih ve coğrafyadaki insanlar üzerindeki etkilerini, Osmanlı Devleti’nin Kafkas göçleri ile olan imtihanı ve göçmenlere olan yaklaşımını belirtir. Çalışmanın sonraki kısmında ise Türkiye sınırlarına göç veya zorla itilme durumunda bırakılmış Terekeme/Karapapak Türklerinin Muş ve özellikle de Bulanık ilçesine iskânı süreçlerini, göç ettikleri diğer yerleşim yerlerini, beraberlerinde taşıdıkları sosyal hayatları ve değerlerini; yemek, düğün, sözlü edebiyat ürünlerini; deyimleri, atasözleri vb. edebî ürünlerini işleyerek ele alır.

Ahmet Gökçen, “Kayıp İzlerin Peşinde: Bulanık Ermenileri” adlı yazısında, Bulanık’taki Ermeniler, nüfusları, yemekleri, kültürleri, törenleri vb. hakkında bilgi verir.

Muhammet Yüce, “İslami Döneme Kadar Tarihte Bulanık ve Çevresi” bölümünde prehistorik dönemden İslami döneme kadar Bulanık ilçesinin tarihini işler.

Hasan Taşkıran, “Genel Hatlarıyla Ortaçağ ve Sonrası Bulanık’ın Coğrafyası ve Tarihi” adlı yazısında, Bulanık ilçesinin bir diğer ismi olan Kop ismi ve Bulanık ilçesinin tarih içerisindeki konumunu yazar.

Murat Alanoğlu, “Osmanlı Klasik Döneminde Bulanık ve Bilican (1514-1850)” adlı yazısında, Bulanık ve çevresinin, 1514 Çaldıran Savaşı’ndan zaferle ayrılan Osmanlı Devleti’nin doğu bölgesinde hâkimiyet kurmasından sonra Yavuz Sultan Selim tarafından 1515’te Bitlis beylerinin yönetimine verildiğini; 16. yüzyılda Bulanık ve Bilican’da nüfus ve yerleşim yapısını; 1538 tarihinde Bulanık nahiyesindeki köyleri ve gelirlerini; 17. yüzyılda Bulanık’taki nüfus, yerleşim ve vergi sistemini; 18 ve 19. yüzyıllarda Bulanık’taki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri; Bulanık’taki dinî zümre, zaviye ve vakıfları; Bulanık ve Bilican’daki aşiretleri inceler.

Şeyhmus Bingül, “Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Bulanık (Kop) Kazası” başlıklı yazısında, Bulanık’ın idari taksimatını, demografik yapısını ele alır.

Nevzat Erdoğan, “Sosyal, Ekonomik, İdari Yapı (Yeni Bir Siyasal İklim: Cumhuriyet Yıllarında Bulanık’ta İdari Düzen)” adlı yazısında, Osmanlı’dan devralınan idari yapı ve kaza özelliği kazanan Bulanık’ın idari yapısı; Bulanık kaymakamlık makamı ve Bulanık kaymakamları; Bulanık ve belde belediyeleri ile bunların tarihleri hakkında bilgi verilir.

İrşad Sami Yuca, “Tarihten Günümüze Bulanık’ın Önemli Siyasi Profilleri” adlı yazısında, Bulanık ilçesinin yetiştirmiş olduğu siyasileri, milletvekilleri ile belediye başkanlarını tanıtır. Gıyasettin Emre, Erkan Kemaloğlu, Hamit Arslan, Hasan Han Kemaloğlu, Aslan Paşa Turanlı, İlyas Kemaloğlu (Ergin), Aydemir Gökdağ, Yavuz Kızılkale ile Selami Öztürk çalışmada ismi zikredilen siyasilerden bazılarıdır.

Gülbin Fırat Onat, “1950’lerden Günümüze Bulanık’ta Basın-Yayın Hayatı” adlı yazısında, Bulanık ve Muş’ta habercilik ve basın adına yapılan çalışmalardan bahseder.

Nevzat Eminoğlu, “Geçmişten Günümüze Bulanık’ta Yazılı Edebiyat” adlı yazısında, yazılı eser vermiş Bulanıklıları ele alır. Gökhan Güney, İrşad Sami Yuca, Muhammet Kemaloğlu bunlardan bazılarıdır.

Bünyamin Sarıkaya, “Bir Dil-Edebiyat Aydını Olarak ‘Muharrem Ergin’” adlı yazısında, Muharrem Ergin hakkında kısa bir biyografik çalışma yapar. Çalışmasında Ergin’in Bulanık’ta doğduğu ev diye belirtilen Ek:1 fotoğraf, Muharrem Ergin’in günümüzde Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska vilayetinin Ahılkelek kazasına bağlı Gögye köyünde doğduğu evdir.

Mehmed Emin Purçak, “Mele Weysiyê Sogtilê Helbestvaniya Wî Ê Ji Helbestên Wî”, adlı yazısında Mele Veysi hakkında bilgiler verir.

Sedat Kardeş, “Bulanıklı Alaeddin Haydaroğlu Divanı’nda (Rezê Jiyanê) Edebî Tür ve Tazlar” adlı yazısında, Alaeddin Haydaroğlu hakkında bilgi verip divanından örnekler sunar.

Erhan Akın, “Bulanık’ta Anlatılan Bazı Masallar ve Bu Masalların Verdiği Mesajlar” adlı derleme çalışmasında, Bulanık’ta anlatılan, “Kardeşlik”, “Fatok”, “Kismet”, “Adalet”, “Aligo ve Huto”, “Şahmeran” vb. masalları inceler.

Canser Kardeş, “Mitolojik Kaynaklı Bir Anlatı: Ziya” adlı yazısında, Bulanık ilçesinde anlatıldığı söylenen “Ziya” adlı sözlü kültür ögesini inceler.

Ümit Işık, “Atasözleri, Deyimleri, Dualar ve Beddualar Bağlamında Bulanık’ta Kültürel Hafıza” adlı yazısında, Bulanık ilçesi sözlü kültür öğelerinden olan atasözleri, deyimler, dualar ile beddualardan örnekler verir.

Gülistan Çoban Eminoğlu, “Bulanık’ta Dengbêjlik Kültürü” isimli çalışmasında, Bulanık ilçesinde Dengbêjlik kültürünün geçmişten günümüze bir tahlilini yapar ve bilinen bazı dengbêjleri tanıtır.

İbrahim Burçin Asna, “Bulanık Yöresinin Düğün ve Halk Oyunlarının Genel Karakteri” başlıklı çalışmasında, Bulanık ilçesindeki Terekeme/Karapapak Türkleri, Oset, Çerkez, Çeçen, Dağıstanlı ve Kürt topluluklarının kız görme, kız isteme, el öpme, nişan, düğün, kına, düğün yemeği, gelin götürme, halay vb. gelenek ve görenekleri ile âdetlerinden örnekler sunar.

Fuat Akın, “Bulanık’ta Sınıkcılık: Hacı İbo Ocağı” adlı yazısında, sınıkcılık ve Sınıkcı Hacı İbo hakkında bilgiler verir.

Hayrettin Çetin, “Bulanık’a Özgü Yemekler: Adları, Malzemeleri ve Tarifleri” adlı kısa yazısında, Bulanık ilçesinin mutfak kültürü ve yemeklerini anlatır.

Şerafettin Yener, “Bulanık’ta Eğitimin Dünü ve Bugünü” isimli çalışmasında, 1892 tarihinden 2020 yılına

kadar olan dönemdeki eğitim ve öğretim yapısını sayısal verilerle inceler.

Tecelli Karasu, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi” adlı yazısında, 1977 yılında açılan Bulanık İmam Hatip Lisesi ve imam liseleri hakkında genel bir bilgi verir.

Hülya Sönmez-Emine Akın, “Bulanık’taki Kadınların Sorunları-İhtiyaçları ve Eğitim Durumları Üzerine Bir İnceleme” adlı yazılarında, veri toplama yöntemi ile Bulanık’taki kadınların sorunları, ihtiyaçları ve eğitim durumlarını incelemiştir.

Mehmet Salmazzem, “Bulanık/Kop’ta Medrese Geleneği ve Tefsir Tedrisatı” adlı yazısında, medrese kültürünü ve Bulanık’taki medreseleri inceler. Abri/Şey Abdülmelik Medresesi, Mollakent Medresesi, Mescitli Medresesi bunlardan bazılarıdır.

Şaban Arğun, “Tasavvufun Kürtler Arasında Yayılması ve Bulanık’ta Tasavvuf Geleneği” adlı yazısında, tasavvuf, tasavvuf geleneği, İslam’da tasavvufun yeri, Sünni mutasavvıflar, Doğu Anadolu’daki tasavvuf ehli hakkında bilgiler verir.

Yusuf Salmazzem, “Medrese ve Tasavvuf Geleneğinde Bir Âlim Portresi ‘Şeyh İbrahim-i Çoğreşi/Melekendî’” isimli çalışmasında, Şeyh İbrahim-i Çoğreşi/Melekendî’yi tanıtır ve eserlerinden örnekler verir.

Fatih Akyüz, “Bulanık’ta Halk Dindarlığı: Etnografik Bir Çözümleme” adlı yazısında, halk dindarlığı, inanç, ziyaret yerleri ile önemli mekânları tanıtır.

Edip Yılmaz, “Mollakent Tarihi Mezar Taşları” başlıklı yazısında, XII. yüzyıla kadar geçmişi olan ve Mollakent’te yer alan, eski yazı ile yazılmış mezar taşlarını, bu mezarlarda kimlerin yattığını, mezar taşlarındaki ifadeleri gözler önüne serer.

Abdulmecit Yıldırım-Ömer Faruk Altunç, “Muş İli Bulanık İlçesinin İktisadi Analizi” adlı yazılarında, Bulanık ilçesinin ekonomik yapısı, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, tarım alanları ve bitkisel üretimini inceler.

Mehmet Sena Ekici, “Muş Alparslan I Barajının Bulanık’ın Sosyo-Ekonomik Hayatına Etkileri” başlıklı yazısında, Alparslan I Barajının fayda maliyet analizini, kamu kâr analizini, bölgeye etkilerini, göç ve diğer konulara etkilerini ele alır.

Burçak Gündal, “Bulanık’a Özgü Bazı Ekonomik Faaliyetler: Ayçiçeği, Şeker Pancarı, Balotu Kavunu, Karpuz, Kewke Taşı, Aktuzla/Karasipi” adlı yazısında, Bulanık’ın temel ekonomik faaliyetleri; ayçiçeği, şeker pancarı, karpuz, kavun ziraatı; Neynik Taşı, Aktuzla/Karasipi madenlerini inceler.

Ferit Yıldız, “Bulanık İlçesinin Tarım ve Hayvancılık Potansiyelinin Analizi” isimli yazısında, Bulanık ilçesinin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini SWOT (GZFT) analizi ile tartışır.

Editör, kitabın arka kapağındaki şu yazısıyla esere kısa bir açıklama getirmiştir:

“Doğu Anadolu Bölgesi’nin Serhad yöresinde kadim bir yerleşim yeri olan Bulanık havzası, sahip olduğu maddi ve manevi değerleri ile medeniyetimizin ana duraklarından biridir. Görkemli geçmişi, kültürü, abidevi eserleri, folklorik değerleri, inançla yaşattığı gelenek ve göreneklere ile bu havza, zengin bir kültürel mirasa sahip olmayı başarmıştır. Tarihsel geçmişi, Urartu, Pers ve Roma dönemlerine dayanan yerleşim yerleri ve höyükleri, kadim eğitim kurumları olan medreseleri, geçmişten geleceğe taşıdığı dengbejlilik geleneği, zengin yazılı ve sözlü eserleri, endemik bitkileri, flora dokusunun oluşturduğu renk harmonisi, barındırdığı canlı çeşitliliği, özellikle yöreye has telli turnası ve toy

Tarih Kritik (8) 2 History Critique | Nisan/April 2022

kuşları ile adından söz ettirmektedir. Bulanık havzası, asırlarca katmanlar halinde farklı dil, din ve kültürel birikimi bünyesinde barındırarak kendine özgü çoklu, zengin bir kültür meydana getirmiştir. Ayrıca ovaları, geniş yaylaları, nehirleri ile tarım ve hayvancılık için elverişli koşullara sahip olmasından ötürü her asırda insanlar için bir cazibe merkezi olmuştur ve tarihsel açıdan birden fazla topluluğun izlerini taşımaktadır. Bu denli güçlü tarihi, kültürel zenginliği ve doğal güzellikleri barındıran Bulanık havzası ile ilgili bugüne kadar yeterli ve kapsamlı çalışma yapılmamıştır. Bu eserin, keşfedilmeyi bekleyen söz konusu zenginlik ve güzelliğin ortaya çıkmasına mütevazı bir katkı sağlaması dileğimizdir.”

Sonuç

Şehir veya yerleşim yeri araştırması yapmak araştırmacılar arasında çok fazla tercih edilen hususlardan bir tanesidir. Bu sayede, coğrafya kaderdir anlayışından hareketle bir mekânın nelere etki ettiği veya edebileceği görülebilir. Bununla birlikte kader olan coğrafya, bünyesinde insan ve insan unsurlarından başka enstrümanları da barındırır. Bu sebeple bir coğrafyanın tarihi çalışılırken o coğrafyaya ait tüm bileşenler mümkün olduğunca ele alınmalı ve gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bu, bazen bir araştırmacı tarafından yapılacağı gibi farklı alanlarda uzmanlıkları bulunan araştırmacılar bir araya gelerek/getirilerek de yapılabilir.

Bu noktadan hareketle *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür* adlı eser, Muş ili Bulanık ilçesinin birçok yönünü ele alması açısından ilim âlemine ve ilgi duyanlara rehberlik edebilecek mahiyette bir eserdir.